

Samenvallen met wat je denkt

VOOR ECHT VERKLAARD

Voor het *Debat over Acteerstijlen*, georganiseerd door het Theaterfestival Amsterdam, beschreven dertien dramaturgen de beoogde acteerstijl van een regisseur met wie ze regelmatig werkten. De teksten verschenen in het boekje *Essays over acteerstijlen*.

Marianne Van Kerkhoven schreef over de werkmethode van Jan Ritsema.

Jan Ritsema en de paradox van het toneelspelen

1.

Over het meest essentiële ‘vak’ van het theater, dat van de toneelspeler, wordt weinig geschreven. De reden hiervoor ligt voor de hand: het is moeilijk om zoïets vluchtigs als het spel van een acteur met woorden te benoemen en het – daardoor – ‘vast te leggen’. Toen ik hoofdredacteur was van *Theaterschrift* heb ik mij er tweemaal aan gewaagd, nl. in het allereerste, nog eentalige nummer *Over acteren* en in *De acteur*, nummer 7 van de viertalige reeks.

In *Over acteren* probeerden we dat wat we vaag-voorzichtig de sinds de jaren 80 ‘veranderde benadering t.o.v. het acteren en het erfgoed van de acteur’ noemden te omschrijven. Aan de hand van een reeks voorbeelden van het werk van regisseurs, acteurs en/of groepen – te situeren ‘ergens tussen Maatschappij Discordia en de Wooster Group’ – kwam langzaam een soort van ‘derde-variant-acteren’ aan de oppervlakte, dat plaats kon vatten naast het Stanislavski- en het Brecht-model: *niet* de acteur die opgaat in zijn personage, er geheel in verdwijnt, *niet* de acteur die zijn personage toont, die naast zijn rol gaat staan, maar *wel* de wellicht mee door de performance beïnvloede acteur die in de eerste plaats bezig is zichzelf te zijn voor een publiek, die eerder het personage in zich laat leven, ingebed in zijn persoonlijkheid, dan omgekeerd.

In *De acteur* werd deze onvermijdelijk schematische omschrijving van de diverse acteervarianten met meer nuances tegemoet getreden. Dat gebeurde o.m. via een gesprek met Hans-Thies Lehmann die aan de Goethe-universiteit van Frankfurt theaterwetenschappen doceert. Het gesprek vond plaats op 17 april 1994 in het

‘Ooit zal DE ANDER mij tegemoet komen, de antipode, de dubbelganger met mijn gezicht van sneeuw. Een van ons zal overleven.’
(Heiner Müller, *De Opdracht*)

restaurant van het station van Frankfurt. Toen ik die avond laat in Brussel terugkeerde, wachtte mij het bericht dat de aan aids lijdende acteur Ron Vawter, met wie Jan Ritsema een maand eerder nog *Philoktetes Variaties* had gemaakt, de vorige dag tijdens zijn overbrenging van Italië naar de USA in de lucht overleden was.

In dat gesprek zei Hans-Thies Lehmann omtrent onze indeling in drie acteervarianten: ‘Een zeer intelligent persoon kan naar een Stanislavski- of een Strasberg-school gaan, een zeer emotioneel acteur worden en toch zeer bewust zijn in zijn praktijk. Een middelmatig acteur die de Brechtiaanse stijl hanteert, kan toch een zeer beperkt bewustzijn hebben. Grote acteurs zoals b.v. Minetti hebben zelfpresenterende en retorische capaciteiten, tegelijkertijd kunnen ze afstand nemen t.o.v. zichzelf en uit hun rol stappen. Het is werkelijk moeilijk om scheidingslijnen te trekken. Je kan spreken van een Stanislavski-richting en van een Brechtiaanse richting en van een richting die gebaseerd is op de nieuwe ‘performance’-lijn, voeg daar dan nog wat biomechanica aan toe, een Frans acteur zal nog wat retorische ervaring meebrengen en bovendien heeft hij misschien Artaud gelezen. (...) *Het blijft belangrijk om modellen te benoemen om sleutelwoorden te*

*vinden, zelfs al heeft het geen zin ze in elke acteur te proberen terug te vinden.’*¹

2.

Het acteren zoals dat zijn vorm krijgt in de door Jan Ritsema (be)geleide voorstellingen is wellicht nog het meest onder te brengen binnen de derde variant; voor iedere voorstelling en voor elk acteur moet deze ‘brute’ formulering echter tot een veel fijner instrumentele benadering bijgeslepen worden. We willen in deze bijdrage vooral ingaan op de ‘methode’ die Jan Ritsema t.o.v. zijn acteurs gebruikt, in de hoop dat deze beschrijving er kan toe bijdragen het specifieke beeld dat zijn acteurs op het publiek overbrengen scherper te stellen.

De hierna volgende beschrijving van Jan Ritsema’s werkmethode heeft vnl. betrekking op de in het Kaaithheater te Brussel gemaakte voorstellingen waarbij ik als dramaturge fungeerde: *Wittgenstein Incorporated* van Peter Verburgt (1989) en de Franse versie ervan (1990), *Het Trio in mi-bémol* van Eric Rohmer (1991), *De Opdracht* van Heiner Müller (1992) en *Maria Salome* van Peter Verhelst (1997); van op iets verdere afstand volgde ik ook de Kaaithheaterproducties *Philoktetes Variaties* van Jesurun-Müller-Gide (1994) en *Kopnaad* van Stefan Hertmans (1995), waarbij respectievelijk Bettina Masuch en Agna Smisdom als productiedramaturg optraden. Maar uiteraard spelen ook de door Jan Ritsema elders gemaakte voorstellingen mee in de beeldvorming omtrent zijn werk met acteurs: van *Het Heengaan over De herinneringen van een valk* tot *De Doden*, en ook de door hem zelf gedante solo *Pour la fin du temps*.